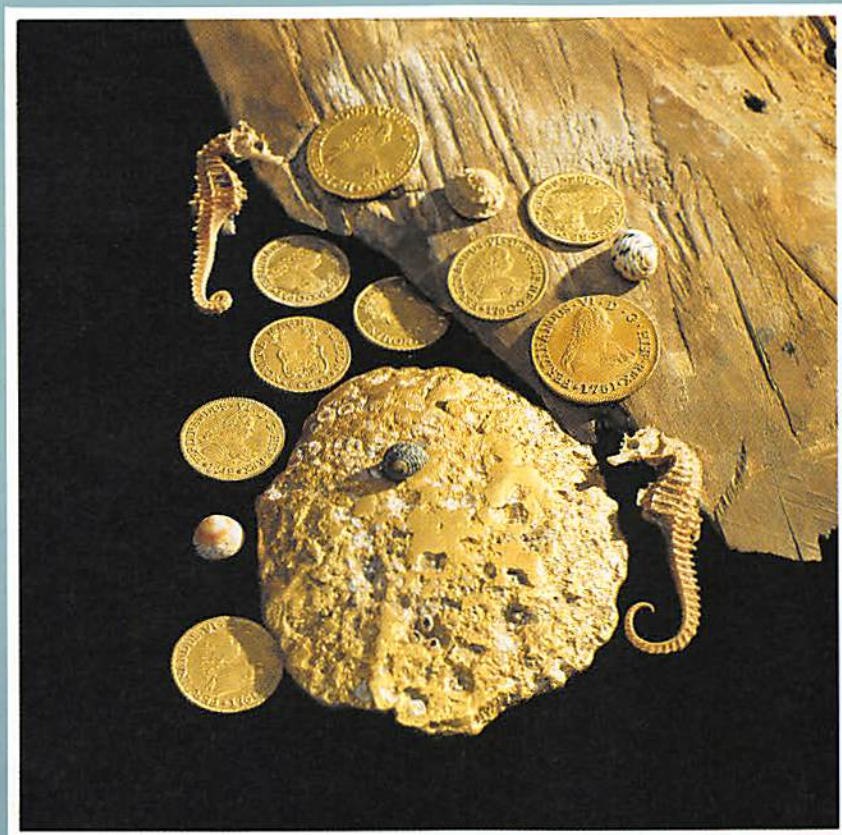

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

MARS 2 · 94

Myntningen i Uppsala 1577 - 78
Piratguld

Spejlglansset

Drottning Silvia 50 år

1.000 och 200 kronor i etui med certifikat

Köpes
till dagspris

Ring 08-661 23 80

WALLINS

INGEMAR WALLIN MYNTHANDEL AB

Grev Turegatan 15, Må-Fre 10-13, 15-17
Postadress: Box 7317, 103 90 Stockholm
Telefon: 08-661 23 80, Fax: 08-661 35 80

Bli medlem i

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN!

Årsavgiften är 175 kr.

Som medlem

får Du SNT automatiskt.

Du kan också

enbart prenumerera på tidningen.

Det kostar endast 125:- per år.

Litet lexikon över

SVERIGES REGENTER

Av Lars O. Lagerqvist
och Nils Åberg

Alla våra regerande kungar, drottningar
och riksföreståndare med gemåler, föräldrar,
svärföräldrar samt barn (även u. ä.)
från Erik segersäll till Carl XVI Gustaf.

Medlemmar av SNF kan erhålla boken för
100 kr (inkl porto) genom att sätta in be-
loppet på

Vincent Förlag AB

postgiro 93 78 27-4

och därvid *tydligt* ange namn och adress
samt "Regentlexikon, medlem i SNF". Så
kommer den på posten!

SVENSK

NUMISMATISK TIDSKRIFT

har en upplaga på 1.400 ex.

Ca 1/10 av dessa når utanför Sveriges gränser
– Norden, Europa, USA.

Tidningen kommer ut med 8 nr per år:
första veckan i
februari – maj, september – december.

Våra annonspriser är jämförelsevis låga.
För annonsering kontakta Kjell Holmberg,
tel 018-38 23 47 (kvällstid och helger).

Prisexempel:

1/1 sida (151×214 mm)	1.800:—
2:a omslagssidan	2.200:—
4:e omslagssidan	2.500:—
1/2 sida (151×105 mm)	1.000:—
1/4 sida (72×105 mm)	500:—
1/6 sida (47×105 mm)	350:—
1/12 sida (47×50 mm)	175:—

Sista materialdag: Den 1:a i månaden före utgivning.
Heloriginal eller manus och gärna skiss
sändes till Kjell Holmberg efter överenskommelse.

*Annonser som ej är förenliga med
SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.*

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb

115 22 Stockholm

Tel 08-667 55 98

onsdag - torsdag kl 10.00 - 13.00

Fax 08-667 07 71

Postgiro 15 00 07-3

Bankgiro 219-0502

Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet

Box 5405

114 84 Stockholm

Tel 08-783 94 00

Fax 08-663 97 35

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:

Monica Golabiewski Lannby

Manuskriptgranskare:

Lars O. Lagerqvist

Även tel 0152-200 79

Annonser och auktionskalender:

Kjell Holmberg

Tel 018-38 23 47

(kvällstid och helger)

Prenumerationer:

Pris 125 kr/år (8 nr)

Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

Tryck:

Masterprint

Sätter & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

SNFs program våren 1994

Föreningslokalerna är öppna för medlemmar - gärna med sällskap - en torsdagkväll i månaden. Dörrarna öppnas kl 18.30.

10 mars Öppet hus.

7 april Öppet hus.

21 april Föreningens auktion.

26 april Tamás Sárkány berättar om modern medaljkonst och om FIDEMs kongress.

5 maj Öppet hus.

Om ej annat anges hålls mötena kl 18.30 på Banérgatan 17 nb. Tag buss nr 44 eller 54 eller T-bana till Karlaplan.

Kansli

Besökstid 10.30 - 13.00 onsdag och torsdag.

Stängt: Midsommar - 1 september samt jul- och nyårshelgerna.

Innehåll SNT 2 · 94

	Sid
Myntningen i Uppsala 1577-78	28
Gustav IV Adolfs eventuella fornintresse	33
Piratguld	34
Kröningsmedaljerna från 1809	36
En offerkälla i Helvetet	38
Medaljnytt	39
Sedelnytt	41
Utställningar	42
Betalkort	43
Recensioner	44
"Ordenssällskap" m fl (3)	45
Frågespalten	46
Dansk-franska ordensrelationer	46
Auktioner & Mässor	47
Föreningar	47

Omslag

Del av guldsfatt funnen på havets botten i Río de la Plata, Uruguay. Skatten - som bestod av närmare 2000 guld- och silvermynt samt 40 guldtackor och smältor - härrör sannolikt från fartyget *Nuestra Señora de la Luz*, som förliste 1752. Se artikel sid 34. Foto Gabriel Hildebrand.

Myntningen i Uppsala 1577–78

Av Bengt Hemmingsson

År 1576 lät Johan III inrätta en teologisk högskola på Gråmunkeholmen, nuvarande Rid-darholmen i Stockholm. Vid denna skola avsåg han att utbilda en ny generation teologer och präster i sin anda, dvs i enlighet med hans kyrkliga om-daningsplaner. Såsom ett led i dessa ingick hans berömda "röda bok", den liturgi som utkom av trycket år 1576. Till ledare för skolan utsågs jesuiten Laurentius Nicolai, i folkmun kallad Kloster-Lasse. Högskolan fick sina lokaler i de gamla klosterhusen be-lägna söder om kyrkan på Gråmunkeholmen, i dag Rid-darholmskyrkan. Husen låg öde och förfallna efter reformationen, utom den del där Stock-holms myntverk var inrättat. Ursprungligen var klosterområdet mur-omgärdat, men murarna hade med tiden fått sönderfalla, och klosterplat-sen användes bl a som avskrädeshög. I slutet av juli månad år 1576 öppnades högskolan, och redan från början hade den ett sextio-tal elever, av vilka hälften var präster.¹⁾ Tämligen omgä-ende synes eleverna från högskolan ha råkat i konflikt med myntverkets per-sonal. De två grupperna hade täta kontakter, vilket bl a berodde på att de tycks ha nyttjat en gemensam ingång. I en skrivelse från högskolan till Johan III under dess allra första tid ville man nämligen stänga kollegiet för "obehö-riga" med kommentaren att mynt-vennerna hade andra ingångar.²⁾

Motsättningarna mellan eleverna och myntverkets personal fortsatte dock. I ett brev från Johan III ställt till "them som äre förordnade opå Stock-

holms Slott udi slottzloffwen" den 20 september 1577, nämner kungen att han blivit informerad om att träta och oenighet skulle ha uppkommit mellan mästare Lars elever och myntmästa-rens "sällschap". Detta skulle ha resul-terat i att de utväxlat "fast förachtelige och slemme ordh".³⁾ Kungen ansåg sig emellertid ha en lösning på proble-met. Högskolan låg honom varmt om hjärtat, och han ville inte att dess verksamhet skulle hindras. Därför be-fälde han att "myntedt med thett för-ste måtte flytties, på ett annedt lägli-giitt rum". Han skrev vidare att han be-slutat att "myntedt skall bliffwe ther som wij kunne städde ware sielffwe", antingen det var i Uppsala, Västerås, Vadstena, Stäkeborg, Kalmar eller an-norstädes. Kungen umgicks således med planerna på ett ambulerande myntverk, vilket flyttades dit han för tillfället befann sig med sitt hov. Efter-som han hade för avsikt att stanna i Uppsala en tid ville han flytta mynt-verket dit, närmare bestämt till ett hus på Studentholmen i Fyrisån mitt i stan-den. Kungen gav också order om att man skulle sända folk till Uppsala "som samme mynte kunne lathe för-ferdige". Dessutom skulle myntverket i Stockholm inhysas på annan plats, då kungen vistades i staden och följaktli-gen hade med sig myntpersonalen. Det har tidigare antagits att Johans be-fallning aldrig verkställdes, och att myntet blev kvar i klosterbyggnaderna på Gråmunkeholmen.⁴⁾ Birgitta Odén har emellertid med stöd av mynträ-kenskaperna kunnat påvisa att myntet verkligen flyttats till Uppsala under en period 1577/78.⁵⁾ I den numisma-tiska litteraturen har detta dock ej be-aktats.

I en volym som omfattar mynträ-kenskaperna för åren 1576–85, förva-rad i Kammararkivet, återfinns under oktober månad 1577 en silverleverans om över 243 mark finsilver utförd den 21/10 av Henning Mattsson "på myn-tet i Upsala". Den 18 november leverer-ade samma person "i Upsala" drygt 223 mark fint i bergsilver. Vid decem-ber och januari månads leveranser av silver finns ingen notis om var de skett. Den 24 februari och 7 mars 1578 levererade dock Mats Bengtsson

mynt från växleriet "i Uppsala". I ap-ril finns ingen notis om var leveransen skett, och den 11 juni levererade Mats Bengtsson "på Myntedt".⁶⁾ Med "myntet", utan tillägg, borde rimligt-vis avses myntet i Stockholm. Efter den 7 mars 1578 har vi således ingen uppgift om någon myntning i Uppsala förrän myntet återigen flyttade dit i april 1589.⁷⁾

*

Vi vet förhållandevis litet om de oli-ka myntverken och deras belägenhet under 1500-talet. När det gäller myn-tet på Gråmunkeholmen i Stockholm, är det t o m oklart när det togs i bruk. Det installerades möjligen där redan 1556, när Jost Höjer fick uppdraget att återuppta myntningen i Stockholm. Höjer bodde i ett hus på Svartmunke-gatan, vilket tidigare innehafts av den år 1536 avrättade myntmästaren An-ders Hansson. År 1546 omtalades hu-set såsom "gamle myntet". Detta be-höver dock inte betyda att Höjer an-vänt huset – vilket synes ha varit ganska stort – som annat än bostad. Efter Jost Höjers död 1566 sålde so-nen Hans huset till vapentillverkaren Gilius Packet för 10 100 mark örtu-gar.⁸⁾ I samband med försäljningen nämns återigen att huset "fordom kal-lades gamle mynthen" – ytterligare ett tecken på att det inte varit i bruk så-som mynthus på lång tid.⁹⁾

Den 5 november 1574 inventerades och överlämnades myntverket av Hans Höjer till Gilius Coyet. I anslut-ning till detta upprättades en förteck-ning över samtliga verktyg och inven-tarier.¹⁰⁾ I inventariet nämns inte var myntet var beläget, men vi kan anta att det var identiskt med myntverket i klostret på Gråmunkeholmen. Man kan ur förteckningen utläsa att mynt-verkslokalen bestod av minst nio rum, vilka rymde olika funktioner ("preier-camarenn", "smidehussedh", "iser-snidrecamaren" etc).

I 1582 års huskattelängd för Stock-holm upptas sex hushåll såsom tillhö-rande myntet.¹¹⁾ Ett antal av tjänste-männen vid myntverket vid denna tid är också kända till namnet. Mynt-mästaren Gilius Coyet tillträdde som nämns den 5 november 1574 och den 13 samma månad erhöi han sin första

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Spec. sedlar

Betalar bra för sedlar före 1930

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
Tel 08 - 11 08 07

myntordning.¹²⁾ Han var född i Brabant, men flydde pga religionskrigen till Sverige, dit han anlände i slutet av 1560-talet. Coyet etablerade sig som juvelerare och guldsmed och fick snart kungliga uppdrag. Bl a är han upphovsmannen till en medalj från 1573 över hertig Karl, signerad GC i monogram.¹³⁾ Enligt en uppgift hos Brenner skall Coyet dessutom ha varit en av våra tidigaste myntsamlare. Brenner uppger också att Coyet lät prägla guldavslag av sällsynta mynt för sin egen samling.¹⁴⁾ Coyet var gift med en dotter till en byggmästare från Antwerpen. En bevarad gravsten i Riddarholmskyrkan visar att Coyet avled först 1602.¹⁵⁾ Såsom myntgravvör vid denna tid verkade Mikael Hohenauer. Den 30 oktober 1577 begär två personer att få återlösa ett stenhus, som "Michel ysersnydare" köpt av Peder Anderssons hustru Karin. Huset var beläget vid Söderport. Hohenauer är troligen identisk med en gravvör med samma namn, verksam i Wien, Siebenbürgen och Prag 1551-58. Hans närvaro i Stockholm är säkert belagd fr o m 1564. Från 1582 var han riksguardein, dvs riksproberare av ädelmetall; den 12 februari 1589 omtalas han som död.¹⁶⁾

Myntskrivaren Mats Anderssons ekonomi var också så pass god att han i april 1578 omnämns som köpare till ett stenhus.¹⁷⁾ I övrigt nämns år 1576 myntsvennerna Anders Brun och Måns Helierson samt en "Simon myntmästare".¹⁸⁾

*

Det var således bl a dessa personer som troligen förflyttades till Uppsala i enlighet med det kungliga direktivet av den 20 september 1577. Platsen dit myntverket skulle flytta i Uppsala - Studentholmen - hade märkligt nog donerats i januari 1569 till Per Brahe av Johan III.¹⁹⁾ Huruvida Brahe var införstådd med myntverkets inrättande eller ej, förtäljer inte historien. Holmens namn går tillbaka till början av 1500-talet, då studenterna skulle bo i ett gemensamt "kollegium", när de inte hade tillstånd att bo privat. De inhystes därför hos en Andreas And på Kvarnholmen, därefter kallad Studentholmen.²⁰⁾

Som nämnts gjordes den första silverleveransen till myntet i Uppsala den 21 oktober 1577. Det tog således högst en månad för kungens befallning att verkställas. Det är däremot osäkert när myntverket flyttade till-

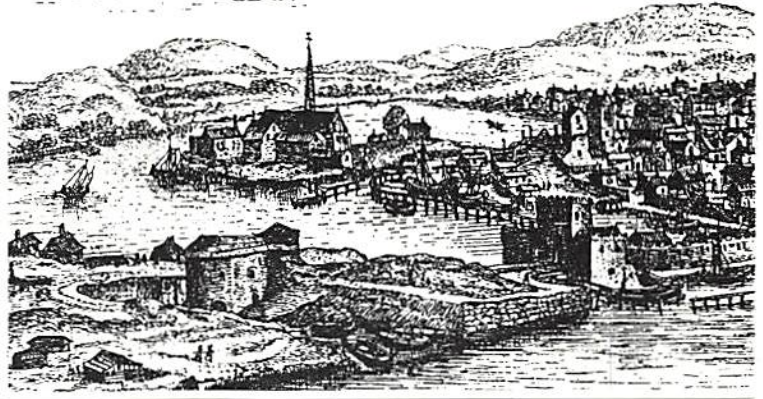

Fig. 1 Detaljer ur två kopparstick över Stockholm av Franz Hogenberg i början av 1570-talet respektive ca 1580. I mitten på övre bilden syns Gråmunkeholmen (nuvarande Riddarholmen) från söder med de gamla klosterbyggnaderna framför kyrkan. Myntverksbyggnaden torde vara den lilla låga byggnaden längst till höger framför kyrkan. I mitten på den undre bilden syns Gråmunkeholmen från norr, närmare bestämt uppifrån Brunkebergsåsen. Tornet i väster på kyrkan syns inte på den övre bilden; det stod färdigt först 1574. Vad som kan förmodas vara myntverksbyggnaden ligger på denna bild längst ut till öster (eller vänster sida) på Gråmunkeholmen.

baka till Stockholm. Kungen vistades i Uppsala under oktober och november 1577;²¹⁾ som nämnts gjordes dock leveranser av gammalt mynt för ommyntning i Uppsala så sent som den 7 mars 1578. Det troliga är att myntet flyttat tillbaka till Stockholm under våren 1578, i enlighet med kungens önskemål om att ha det i sin närhet hela tiden.²²⁾ Myntet kom dock att ha kvar sina lokaler i de gamla klosterhusen ända till slutet av 1620-talet. År 1626 upphörde silvermyntningen i Stockholm, och den 20 december 1628 skänkte Kungl. Maj:t till riksrådet Johan Sparre "en vår och kronones tomt på Gråmunkeholm, myntetomten be: d mellan skolestuvagavlen, Åke Axelssons gård och sjön belägen".²³⁾ Beskrivningen gör det ganska lätt att lokalisera mynthuset belägenhet (se fig 1).

Mynten

Mynträkenskaperna ger även uppgifter om vilka slags mynt som präglades och när de levererades under perioden 1577-78 (se tab 1).²⁴⁾ Av 1577 års totalsumma om 13 747 daler i "enkill daler" har 3 841 daler levererats under myntverkets Uppsalatid. Då de enskilda leveransernas summor slutar på halva dalrar torde sådana mynt också ha präglats, även om varken dalrar eller halvdalrar med årtalen 1577 är kända. Möjligen kan 1576 års stamplar ha använts. Samma förhållande gäller 1/2-markerna (eller 4-örena), vilka är kända för 1576 men ej 1577. Några sådana torde dock inte ha slagits i Uppsala, då hela summan för året - 3 953 1/2-mark - levererats den 4 september.

Av örena har mindre än en tiondel av årets utmyntning utförts i Uppsala; endast 1 920 mark finns bokförda vid en enda leverans den 4 december. När det gäller halvörena finns en leverans bokförd efter kungens befallning den 20/9 om myntets förflyttning, nämligen åtta dagar senare. Det verkar dock knappast troligt att man hunnit flytta myntverket inom loppet av ett fåtal dagar från det att ordern nått Stockholm, varför denna leverans väl får hänföras till Stockholmsmyntets produktion. Däremot finns två stora leveranser bokförda omedelbart efter årsskiftet 1577/78, nämligen den 28-29 januari om tillsammans 2 535 mark 1 öre. Det är väl inte otroligt att dessa mynt helt eller delvis bar årtalet 1577. Av 1578 års utmyntning av halvören

synes över hälften ha utförts i Uppsala, medan inga dalermynt verkar ha präglats där under året; inga leveranser av dalrar finns nämligen bokförda före den 14 juni.

*

Så långt om vad som kan utläsas ur mynträkenskaperna. Vilka slutsatser kan då dras från det bevarade myntmaterialet? Som nämnts så saknar vi bevarade dalermynt och halvmarker med årtalet 1577.

Myntningarna under dessa år var dock ej så omfattande, varför myntverktygen för i vart fall de större nominalerna ej utsattes för något större slitage. Dalrar, halvdalrar och halvmarker finns - som nämnts - bevarade med årtalet 1576. I sammanhanget kan nämnas att 1579 års dalrar är präglade med stamplar där årtalet ändrats från 1576. Detta talar ju också för att 1576 års stamplar hållit länge och kanske även använts under följande år. För 1578 finns dalrar samt små fjärdedaldalrar i form av klumpmynt. De senare får kanske betraktas såsom tillfällighetspräglingar, som måhända hör samman med mäster Gilius numismatiska intressen?

De mindre nominalerna är betydligt intressantare i sammanhanget. Det visar sig nämligen att det just år 1577 inträffar en ganska väsentlig förändring i inskrifternas ordalydelse på småmyntens fransidor. Örena, halvörena och fyrkarna av de typer som började präglas i samband med 1575 års rekonstruktion av myntväsendet bär inskriften MONETA NOVA STOKHOL (Stockholms nya mynt) eller förkortningar därav. Denna inskrift återfinns på bevarade exemplar av alla tre småvalörerna från år 1577. Dessutom finns från samma år ören och halvören med inskriften MONETA NOVA REG [IS] SVEC [IE] (Riket Sveriges nya mynt) eller varianter därav. Dessa förekommer dock betydligt

sparsammare än "Stockholmsmynten". Det måste vara mer än en tillfällighet att inskriftsändringen sker just 1577. Den senare typens - REG SVEC - sällsynthet talar också för att den tillhör Uppsalatiden, förutom det naturliga i att ändra inskriften vid en flyttning från Stockholm. 1578 års, samt följande års, mynt har i regel inskriften MONETA NOVA REG SVEC. Av småvalörerna med årtalet 1578 finns bara halvören och fyrkar bevarade.

De enda undantagen från det ovan skisserade inskriftsschemat förekommer bland de högre nominalerna, marken och halvmarken (4-öret). Redan under år 1575 finner vi nämligen de två olika inskriftsvarianterna på marken och halvmarken. Mynten med REG SVECIE är dock ytterst sällsynta (se Levin 1887 nr 200 och 279). Det kan ju till och med vara så, att dessa inte heller är slagna i Stockholm. Vi vet ju tex att Johan III lät upprätta ett myntverk i Västerås i slutet av år 1573, vilket troligtvis var verksamt i vart fall under 1574. Det kan även finnas andra skäl till att vi finner två olika inskrifter på just 1575 års mynt. I samband med rekonstruktionen av myntväsendet inväxlades och avlystes klippingmyntet. Speciella "växelbänkar" inrättades i Stockholm och i vart fall även Vadstena för att byta klippingarna mot nya, goda daler och markmynt. De två inskrifterna kan ju därvidlag ha haft en administrativ eller redovisningsteknisk betydelse.²⁵⁾ Vidare återfinns vi inskriften MONETA NOVA STOKHOL på några ytterst sällsynta 4-ören från 1581.²⁶⁾ Här kan det dock röra sig om gamla stamplar som sparats och återanvänts.

Några ord bör också sägas om det faktum att det finns fyrkar bevarade för såväl 1577 som 1578, medan de däremot saknas i mynträkenskaperna.

Fig. 2 Mynttyper från senare hälften av 1570-talet.

- 1-2 = 4-ören 1575 med STOKHOLM respektive REC SVECIE på fransidan.
- 3-5 = Öre, halvöre och fyrk 1577 med myntorten STOKHOL angiven på fransidan.
- 6-7 = Öre och halvöre 1577 med REG SVE[C] på fransidan; troligen präglade i Uppsala.
- 8-9 = Daler och 1/4-daler 1578; troligen präglade i Stockholm.
- 10-11 = Halvöre och fyrk 1578; präglade i Uppsala eller Stockholm.
- 12-13 = Tvåpenningar utan årtal med STOKH (präglad 1575-77?) och med REG SVE (präglad 1577 och senare?).

Foto: Nr 1, 9, 12 och 13: exemplar ur KMK:s samlingar, foto ATA.

Nr 3, 7: exemplar ur KMK:s samlingar, foto KMK.

Nr 6, 10 och 11: exemplar ur Sven Svenssons samling, foto ATA.

Nr 2, 4, 5 och 8: privat ägo, foto Gabriel Hildebrand.

Dessa räkenskaper utgör en redogörelse för den myntning som skett för kronans räkning; utöver denna skedde ju ibland utmyntningar för hertig Karls räkning (hertigens räkenskapsböcker saknas dock för 1577 och 1578; se Odén 1963 s. 89). Myntmästaren hade dessutom enligt 1576 års myntordning rätt att växla in gammalt mynt samt smälta dessa och mynta för sin personals underhåll.²⁷⁾ Det är möjligt, för att inte säga troligt, att fyrkar således präglats för myntmästarens egen räkning. Att han i så fall valt att prägla detta myntslag är ju inte märkligt med tanke på att den största förtjänsten ju låg i präglingen av de minsta nominalerna (se tab. 2). Fyrkar finns dessutom bevarade med årtalen 1580, 1581 och 1582, vilka också saknas i mynträkskaperna för nämnda år.

1574 och 1576 års myntordningar upptar emellertid ytterligare en valör, nämligen tvåpenningen. I mynträkskaperna för år 1575 och 1576 återfinns vi summor utmyntade i denna valör. Tvåpenningen förekommer liksom de högre nominalerna med två olika inskrifter: MONETA NOVA STOKH[O] eller MONE NOVA REG SVEC[I]. Levin ansåg att den förra varianten präglats 1575 och den senare 1576 med motiveringen att "STOKHOLM (eller förkortningen) förekommer å alla mynt af 1575, hvaremot REG SVEC först senare begagnats".²⁸⁾ Detta är ju ej helt korrekt, eftersom inskriftsändringen ju konsekvent genomförs först 1577/78. Myntmästaren kan mycket väl ha präglat tvåpenningen för egen räkning efter 1576, i enlighet med sina rättigheter i myntordningen från detta år. Dessa myntningar syns ju – liksom vad beträffar fyrkarna – ej heller i så fall i mynträkskaperna. Slutsatsen blir med andra ord, att tvåpenningarna med STOKH[O] tillhör perioden 1575–77, medan de med REC SVEC[I] skulle kunna vara präglade först 1577 eller senare.

Noter

- ¹⁾ Bolin 1912 s. 11 f. Östra Riddarholmen 1991 s. 15.
- ²⁾ Bolin 1918 s. 12 f.
- ³⁾ Bolin 1912 s. 25
- ⁴⁾ Selling 1950 s. 32.
- ⁵⁾ Odén 1955 s. 113.
- ⁶⁾ Mynträkskaper 1576–85. Myntväsen 3, KA (Fol. 46, 47, 57–58).
- ⁷⁾ Ekström 1952 s. 73.

Tab 1 Myntningen i Stockholm och Uppsala 1577–1578

1577	Totalt	Varav levererat efter 20/9
Daler	13 747 daler	31 oktober: 2 004 1/2 daler 24 november: 1 836 1/2 daler
1/2 mark	3 953 1/2 mark	Inga
Öre	25 803 mark 6 1/2 öre	4 december: 1 920 mark
1/2 öre	16 670 mark	28 september: 504 mark
1578	Totalt	Varav levererat före april månad
Daler	8 784 1/4 daler	Inga
1/2 öre	18 611 mark 6 1/2 öre	28 januari: 850 mark 29 januari: 1 685 mark 1 öre 26 februari: 3 536 mark 19 mars: 5 771 1/2 mark

Tab 2 Mynten i 1574 och 1576 års myntordningar

Valör	Benämning i kontraktet	Finvikt (g)
Daler	slagne daller	25,60
1/2 daler	halfvue daller	12,80
1/4 daler	ortts daller	6,40
1/2 mark (4 öre)	halfvue marker	3,01
2 öre	tuå örrer	1,50
1 öre	rundstycker	0,71
1/2 öre	halförre	0,31
fyrk	fyrker	0,15
2 penningar	tuå penningar	0,04

⁸⁾ Lager-Kromnow 1992 s. 183 f.

⁹⁾ SST 1567 13 januari, (s. 329).

¹⁰⁾ "Inventarium som inventerades efter Mester Hans Höier och till Mester Gillius Choieth myntemester den 5 november anno 1574" i Myntväsen 4, KA.

¹¹⁾ Lager-Kromnow 1962 s. 49, 72.

¹²⁾ Myntordning den 13 november 1574; Strödda kamerala handlingar 50, KA. Wallroth 1918 s. 40–41.

¹³⁾ Rasmusson 1950 s. 22; se även Uppmark 1943 s. 27 där flera av Coyets guldsmedsarbeten nämns.

¹⁴⁾ Brenner 1731 s. 253; Nathorst-Böös & Wiséhn 1987 s. 29.

¹⁵⁾ Elgenstierna 1926 s. 38; för Coyets dödsår, se Gillingstam 1968 s. 92.

¹⁶⁾ SST 1577 30 oktober, (s. 314) Rasmusson 1973 s. 91 ff.

¹⁷⁾ SST 1578 21 april, (s. 357).

¹⁸⁾ SST 1576 21 maj; 1576 9 juli; 1576 15 september; (s. 51, 65 och 169).

¹⁹⁾ Lundh 1954 s. 376.

²⁰⁾ Lundh 1954 s. 26.

²¹⁾ Odén 1955 s. 113.

²²⁾ Några år senare – under hösten 1586 – flyttade myntverket till Vadstena, där Johan III vistades från oktober månad. Skälet till flyttingen var att Johan fruktade att oroligheter skulle utbryta i samband med hans tvister med hertig Karl, vilka skulle lösas vid en riksdag

i Vadstena i juni 1587. Hertigen hade ju bl a börjat prägla egna mynt utan kungens godkännande. Se Kjellberg 1918 s. 82 ff.

²³⁾ Östra Riddarholmen 1991 s. 39 samt karta från 1635 på s. 88. Se även Wallroth 1927 s. 76 f.

²⁴⁾ Mynträkskaper 1576–85. Myntväsen 3, KA. (Fol 51 ff samt fol 63).

²⁵⁾ Rasmusson 1935 s. 57 f; O:son Nordberg 1975 s. 87. Sannolikt utfördes Sveriges första valsverksprägling av mynt i Västerås; en ingående studie av denna har gjorts av Yngve Almer och Ingemar Carlsson. Studien föreligger i manuskript och författarna har välvilligt låtit mig ta del av detta. För inväxlingen av klippingmyntet, se bl a Stiernman 1747 s. 245 ff.

²⁶⁾ För dessa mynt, se Levin 1887 samt Sveriges mynt 1976 s. 49 ff.

²⁷⁾ Myntordning den 17 september 1576; Strödda kamerala handlingar 64, KA. Odén 1963 s. 87.

²⁸⁾ Levin 1887 s. 52.

Källor

Ämnesserierna Myntväsen och Strödda kamerala handlingar, Kammararkivet (KA).

SST = Stockholms Stads Tänkeböcker 1568–1575 (Sthlm 1941) och 1576–1578 (Sthlm 1943).

Litteratur

Bolin, G: Johan III:s högskola å Gråmunkeholmen I-II. *Samfundet S: Eriks årsbok 1912 och 1918*.

Brenner, E: *Thesaurus nummorum Sueo-Gothicorum*. Sthlm 1731.

Ekström, G: Myntmästaren Sebastian Schoras samt utmyntningen i Uppsala och Stockholm 1589. *NNÄ 1952*.

Elgenstierna, G: *Den introducerade svenska adelns ättartavlor, II*. Sthlm 1926.

Gillingstam, H: Antoni Grott och Antonius de Croeck. *NNÄ 1968*.

Kjellberg, C M: Myntning och mynthus i Vadstena. *NM XXI*. Sthlm 1918.

Lager-Kromnow, B: *Stockholms befolkning på Johan III:s tid*. Sthlm 1962.

Lager-Kromnow, B: *Att vara stockholmare på 1560-talet*. Sthlm 1992.

Levin, A: Beskrifning av Johan III:s mynt. *NM XI*. Sthlm 1887.

Lundh, H: *Uppsala stads historia*; red H. Lundh. Uppsala 1954.

Nathorst-Böös, E och Wiséhn, I: Numismatiska forskare och myntsamlare i Sverige fram till 1830-talet. *NM XXXVI*. Sthlm 1987.

NM: *Numismatiska meddelanden*, utg. av Svenska Numismatiska Föreningen. Sthlm 1873 ff.

NNÄ: *Nordisk numismatisk årsskrift*. 1936 ff.

Odén, B: *Rikets uppörd och utgift*. Lund 1955.

Odén, B: *Slagskatt och präglingsrätt i Sverige under senare 1500-talet*. *NNÄ 1963*.

O:son Nordberg, T: *Västerås slott. Enbygdshistorisk skildring*. Västerås 1975.

Rasmusson, N L: *Valsverksprägling i Sverige* (rec av Carl Sahlin: *Valsverk inom den svenska metallurgiska industrien etc*), tryckt i *NM XXVIII*. Sthlm 1935.

Rasmusson, N L: *Karl IX:s mynt och medaljer. Karl IX, studier*, under redaktion av Boo von Malmberg. Sthlm 1950.

Rasmusson, N L: *Mikael Hohenauer i Prag och Mikael Hohenauer i Stockholm*. *NM XXXI*. Sthlm 1973.

Selling, G: *Myntverkets byggnader i Stockholm. Kungliga Myntet 1850-1950*. Sthlm 1950.

Stierman, A. von: *Samling utaf Kongl. Bref, stadgar och förordningar etc. angående Sweriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie, I*. Sthlm 1747.

Sveriges mynt: Ahlström, B, Almer Y, Hemmingsson, B: *Sveriges mynt 1521-1917*. *NM XXII*. Sthlm 1918.

Upmark, G: *Guld- och silversmeder i Sverige 1520-1850*. Sthlm 1943.

Wallroth, K. A.: *Sveriges mynt 1449-1917*. *NM XXII*. Sthlm 1918.

Wallroth, K. A.: *Svenska myntverk genom tiderna. Myntdirektörens årsberättelse för år 1926*. Sthlm 1927.

Östra Riddarholmen: Arkeologisk utredning. *Stockholms Stadsmuseum 1991*. □

Gustav IV Adolfs eventuella forntintresse

Gustav IV Adolf, medalj präglad med anledning av avtäckningen av Gustav III:s staty i Stockholm den 24 januari 1808. Medaljen, som är graverad av Carl Enhörning, bekostades av Stockholms borgerskap. (Hd 29).

”Om Gustav IV Adolfs numismatiska intressen är intet närmare känt”. Så skriver Nils Ludvig Rasmusson i sin skrift *Mynt- och medaljsamlare inom det svenska kungahuset* (Uppsala 1962, s. 26). Det är också möjligt att kungens intresse för mynt och antikviteter inte föranleder någon annan kommentar. Om man emellertid ser lite närmare på saken framträder en något nyanserad bild. Delvis på grund av Gustav IV Adolfs intresse återuppväckes tanken på en medaljhistoria över Gustav III:s regering. Detta sker 1798 efter sex års vila. När kungen sedan avsätts 1809 upphör detta projekt definitivt. Man kan naturligtvis se intresset för detta medaljprojekt som ett utslag av revanschlusta.

Kungl. Myntkabinetet fick som gåva 1807, av kungen personligen, en medalj över Gustav II Adolf. Medaljen, som är graverad av Sebastian Dattler i Dresden år 1631, präglades med anledning av Gustav II Adolfs segrar mot katolikerna (Hd 57). Vid samma tillfälle överlämnades även en Gustav II Adolfs Salvatorsdaler från 1615 samt ett hängsmycke med Gustav II Adolfs bröstbild på åtsidan samt med ögla upptill och en hängande dödsdalle under. På fransidan en emaljrad krona över texten G.A.R.S. av förgylt silver med emalj. Dessa föremål fick inventarienummer 384

och insorterades i samlingen av Bror Emil Hildebrand 1840. Samma år, 1807, överlämnade kungen en mycket betydande gåva till Stifts- och Landsbiblioteket i Linköping. Gåvan bestod av 52 silvermedaljer präglade under hans egen och faderns regeringar. Bland dessa finns ett flertal idag synnerligen sällsynta medaljer.

Även efter sin avsättning som kung 1809 fortsatte Gustav Adolf att överlämna medaljgåvor. Ett sådant tillfälle är när han 1812 skänkte en medalj över Karl XII till borgmästaren i Basel, J.R. Fösch. Medaljen, som är präglad 1700-03, är utförd av Georg Hautsch i Nürnberg och finns idag i Historisches Museum i Basel.

Till sist kan nämnas något om kungens allmänna forntintresse. Han bevisade nämligen Knutsbalen i Malmö den 12 mars 1807 och kom i livligt samspråk med professorn och fornforskaren Nils Henric Sjöborg. Om detta möte skriver Sjöborg till överintendenten Pehr Tham den 22 mars 1807 (brevet i privat ägo). Enligt Sjöborg var kungen ”så nådig och talte vid mig om Skånes antikviteter och Malmö märkvärdigheter både på courren och på balen”. Helt i avsaknad av intresse för gamla tider och föremål var nog ändå inte Gustav IV Adolf.

Piratguld

Av Henrik Klackenberg

Det är få saker som kittlar pojkfantasin så mycket som sjörövare: skepp under dödsflagg, kroksablar, lapp för ögat och inte minst drömmen om den stora skatten – helst en kista full av guld. Förmodligen är det genom Robert Louis Stevensons roman *Skattkammaren* från 1883 och senare genom filmen *Kapten Blod* och andra Hollywoodproduktioner, som denna romantiserade bild av sjörövaren har spritts över världen.

Sjörövare är tillsammans med cowboys och riddare några av pojkvärldens idealtyper, vilket framgår tydligt av utbudet i våra leksaksaffärer. Detta förhållande tog Sjöhistoriska museet i Stockholm fasta på i en tillfällig utställning som öppnade våren 1993, och det finns med i förutsättningarna för ett av Kungl Myntkabinettets mera spektakulära förvärv under samma år.

I mars 1993 arrangerade Sotheby's i New York en auktion med det suggestiva namnet PIRATA, vilken bestod av närmare 2000 guld- och silvermynt samt 40 guldsockor och -smältor funna på havets botten i Rio de la Plata inte långt från Montevideo i Uruguay. Kungl Myntkabinettet kunde genom en generös donation från Gunnar Ekströms stiftelse ropa in en guldmälta om 1,4 kg märkt P (fig 1) samt nio spanska guldmynt från 1749-51. Mynten är två 8 escudos 1751 (fig 2), en 4 escudos 1749 samt sex 4 escudos 1750 (fig 3), samtliga slagna för kung Ferdinand VI i det då nyligen startade mekaniska myntverket i Santiago de Chile. Myntens åtsidor pryds av kungens byst i profil och omskriften lyder FERDINANDUS VI D G HISP REX (Ferdinand VI med Guds nåde Spaniens kung) samt årtal, medan fransidan bär den kungliga vapenskölden och omskriften NOMINA MAGNA SEQUOR (Jag följer stora namn).

Guldmälтан har en tydligt inofficiell karaktär och sekundära spår av sin vistelse i havet. Den är tillkommen på enklaste sätt i en sandform och vi får förmoda att det är ägarens initial P (för Pedro?) som har ristats in i guldmet. Detta föremål kan liksom de övriga guldmälterna i fyndet för-

Fig 1. Guldmälta om 1,4 kg påträffad på havets botten i Rio de la Plata. Ca 12 × 10 cm.

knippas med smuggling. För att undgå en kunglig beskattning om 20%, som belastade all export av ädla metaller från de spanska besittningarna i Amerika, gjorde företagsamma personer egna guldsockor som medfördes på skeppen till Gamla världen utan att vara officiellt registrerade. Som vi skall se nedan är detta något som väl överensstämmer med identifieringen av det skepp som en gång burit denna last.

Skatten har i sin helhet en kronologisk spännvidd på åtta år, från 1743 till 1751, och sitt numismatiska intresse genom att den illustrerar övergången från en äldre manuell präglings-teknik till en modern maskintillverkning. Förutom Santiago finns andra av det spanskamerikanska världets myntverk representerade: Lima, Santa Fe, Mexico City och Rio de Janeiro.

För en svensk arkeolog uppfostrad med fornminneslagens stränga krav

på statlig äganderätt till fornfynd känns det onekligen lite främmande att se ett skattfynd på detta sätt skingras till samlare och museer världen runt. De antikvariska myndigheterna i Uruguay kände sig tydligen tillfreds med att ett urval av vissa typiska mynt stannade i offentlig ägo. I Sotheby's auktionskatalog har man publicerat ett dokument i vilket delrepublikens president uttryckligen uppmanar myntsamlare och alla som är intresserade av skatter att utnyttja detta enastående tillfälle "to purchase a piece of our history".

Fyndet av denna skatt var resultatet av ett medvetet sökande efter ett legendariskt vrak, *El Preciado*, som gick till botten 1792 innehållande stora mängder guld. Enligt legenden var det brittiska pirater som prejade *El Preciado* i vattnen utanför Montevideo. Ombord fanns en hetlevrad irländare kallad Little Red, som av misstag avlossade en kanon mot det

Fig 2. Spanien, Ferdinand VI, Santiago de Chile, 8 escudos 1751.

Fig 3. Spanien, Ferdinand VI, Santiago de Chile, 4 escudos 1750.

spanska skeppet och lyckades träffa krutdurken, vilket fick katastrofala följder: fregatten exploderade och sjönk med sin stora guldlast, bl a en Mariaskulptur i naturlig storlek helt i guld. I sin frustration över det förlorade bytet lämnade piraterna Little Red jämte några slavar och en tunna vatten på en öde ö. Legenderna om den stora guldsbussen har levt kvar i dessa trakter fram till våra dagar och flera expeditioner har misslyckats i sökandet efter *El Preciado*.

Ironiskt nog förefaller det som om även 1992 års expedition misslyckades med att finna vraket. Man hittade guld i stora mängder, men bland de närmare 2000 mynten finns inget som är präglad efter 1751. Det handlar alltså inte om *El Preciado*, som ju sänktes 1792, utan om ett annat, äldre vrak. Efterforskningar i arkiven tyder på att det istället rör sig om *Nuestra Señora de la Luz*, som förläste i en storm i juli 1752. Det var ett portugisiskt skepp i spansk tjänst som i sin last hade mynt från den spanske kungens myntverk i Peru och Chile till ett värde av över en miljon pesos, varav en sjättedel i guld. *Nuestra Señora de la Luz* hade seglat från Buenos Aires och skulle via Montevideo

gå till Cadiz. Enligt planen skulle dock Lissabon angöras först, för att där lossa smuggelgods innan den slutliga destinationen nåddes. Det var bara det sista i provianteringen som saknades, när en storm slet sönder förtöjningarna. Skeppet krossades mot den norra kusten av bukten och vrakgods spreds över ett stort område.

Även till detta vrak kan en legend knytas, men på ett helt annat sätt. Den strand som ligger närmast fyndplatsen kallas för La Playa de la Mulata. Enligt en berättelse från slutet av förra århundradet var det här som en stark simmare av afrikanskt ursprung brukade gå iland med ett eller flera guldmynt mellan tänderna. Han återvände regelbundet till denna plats men avslöjade aldrig var han gjorde sina fynd. En natt blev han dödad av frustrerade banditer och från den stunden fick den sörjande änkan – La Mulata – gå ensam på stranden. Fynden från 1992 års dykning ger legenden om den sörjande mulattänkan på stranden den kärna av historiska realiteter som legender så ofta visar sig ha. □

Foto G Hildebrand, RIK-f.

KÖPER SÄLJER VÄRDERAR

Kvalitetsauktioner
två gånger per år

**B. AHLSTRÖM
MYNTHANDEL AB**

Norrmalmstorg 1, 1 tr.

Box 7662 103 94 STOCKHOLM

Tel: 08-10 10 10 Fax: 08-678 77 77

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppgiv samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel 046-14 43 69

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

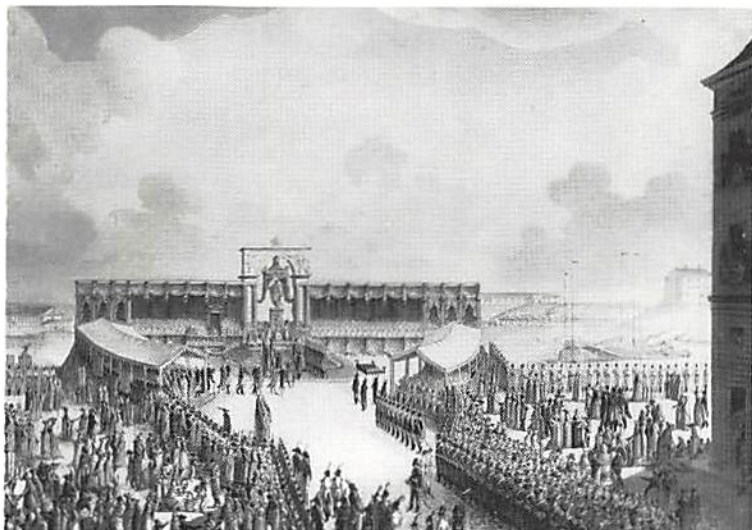
Öppettider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00

Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-11 50 81

Kröningsmedaljerna från 1809

Av Ian Wiséhn

Efter Gustav IV Adolfs avsättning i mars 1809 blev hertig Carl Sveriges riksföreståndare. Den 6 juni samma år utropades han till kung. Så, en varm sommardag den 29 juni, skulle kröningen ske i Stockholm. Den nye kungen skulle kallas Karl XIII. Kröningsprocessionen gick över inre borggården genom södra slottsvalvet över Slottsbacken och kyrkogården till Storkyrkans huvudingång. Kungen och drottningen (Hedvig Elisabeth Charlotta) gick dit till fots med furstliga kronor och mantlar, men företrädda av regalierna. Ingen annan furstlig eller kunglig person än prinsessan Sofia Albertina fanns med i processionen. Änkedrottningen Sofia Magdalena deltog inte heller i ceremonien. Svenska kungahuset hade aldrig tidigare varit så fåtaligt. Biskopen i Linköping höll predikan över den av kungen själv utsedda och i betraktande av den nyss gjorda regementsförändringen, ganska märkliga texten: "Varer underdånige all mänsklig ordning för Herrans skull". Då den vördnadsvärde ärkebiskop Lindblom skulle läsa bönen över drottning Hedvig Elisabeth Charlotta läste han, i stället för: "hör henne i din heliga himmel", - "för henne i din heliga himmel!" Dagen var mycket varm. Vid sin ankomst till slottet ifrån kyrkan var kungen uttrötad. Då han passerade genom stora sängkammaren kastade han av sig den tjocka kröningsmanteln på sängen. Kungen och drottningen spisade sedan publikt i rikssalen. Vid måltiden betjänades de kungliga vid handtvättningen och serveringen av excellenser och hovfunktionärer. Regeringsledamöterna kunde inte och ville inte heller utföra sådana sysslor under den konstitutionelle monarken. Hyllningen skedde vid Gustav III:s staty, över vilken var byggd, efter hovintendenten Louis Masreliez's ritning, en triumfbåge varigenom man såg statyn. Nedanför denna stod tronen under en utskjutande baldakin. På båda sidor var läktare för hovet, processionen och ständerna. Ceremonien varade flera timmar och präglades av ordning och lugn. Alla slottets och de angränsande husens fönster, ja t o m taken var fyll-

HASS MÅL. KÖNIG CARL XIII HYLLNING

Utsikt från Slottsbacken. Hyllningarna på Skeppsbron i Stockholm i samband med Karl XIII:s kröning 29 juni 1809. Bilden ur Rosenhanes samling (nr 159), Vitterhetsakademins bibliotek. Foto: ATA.

da av åskådare. I Slottsbacken stod folkmassor tätt packade.

Kröningsmedaljen

Till kröningen lät Rikets ständer slå en medalj över kungaparets kröning i Stockholms storkyrka. Medaljen graverades av Mauritz Frumerie. Kröningsmedaljen överlämnades till kungen och drottningen först på Karl XIII:s födelsedag den 7 oktober 1816. Den medalj som överlämnades är av guld, men även silvermedaljer präglades. Medaljens åtsida visar de kungliga bröstbilder vända mot varandra.

Kungen har utslaget hår, bar hals och mantelveck uppfästa genom ett runt smycke på axeln. Drottningen bär diadem och pärlor i håret samt brämada mantelveck på dräkten. Under kungens byst finns konstnärssignaturen M.F. Medaljens omskrift lyder: CAROLUS XIII HEDV. ELISAB. CAROL. REX ET REG. SV. Dvs Karl XIII, Hedvig Elisabeth Charlotta, Sveriges konung och drottning.

Medaljens frånsida visar kungen i kröningsdräkt, sittande på sin tron i Storkyrkans kor. Han blir krönt av är-

kebiskopen och justitiestatsministern. (Det var för sista gången en kung kröntes med Maria Eleonoras krona från 1620 - från Karl XIV Johan återgick man till Erik XIV:s från 1561.) Vid sidan framträder drottningen i mantel och furstlig krona. Överst på ett band i halvcirkel finns texten: SIC REGNA RESURGERE FAS EST (Så har ödet bestämt att riket skall återuppstå. Jämför Vergilius Aeniden. I. 206) Nederst i avskärningen finns texten: IN MEMOR. CORONATIONIS AUG. D. XXIX JUN. MDCCCIX ORDD. R. (Rikets ständer till minne av deras Majestätets kröning den 29 juli 1809).

Medaljens konstnär, Mauritz Frumerie, var vid denna tidpunkt en kommande man inom medaljkonsten. Han hade varit elev hos Carl Enhörning och deltagit i undervisningen vid Konstakademien. Frumeries första egna arbeten görs 1806 och från 1808 anlitas han av Vetenskapsakademien för dess serie av medaljer över ledamöter. Sammanlagt utförde han 24 minnesmedaljer till akademien.

Rikets ständers medalj till Karl XIII:s kröning. Medaljen är graverad av Mauritz Frumerie. Hd 9. Foto: ATA.

Kastpenningen

Till kröningen tillverkades även en kastpenning. Den har ett betydligt enklare utförande. Åtsidan visar kungens bröstbild i höger profil. Kungen bär kunglig krona och har utslaget hår. Över kröningsmanteln bär han fyra ordenskedjor. Omskriften lyder: CARL XIII S.G. OCH V.K. KRÖNT ÅR 1809.

Frånsidan visar följande text inom en lagerkrans: FOLKETS VÄL MIN HÖGSTA LAG (dvs kungens valspråk).

Denna medalj är, enligt Kammarkollegii protokoll från juni 1809, utförd av Carl Enhörning. Han hade under en 20-årsperiod, 1790–1810, utfört ett stort antal medaljer av olika storlek. Det tycks som om att inget uppdrag var för litet. Enhörning tillverkade många smärre medaljer som ren spekulat. Hans bilder kunde ha en viss grovhet och uttryckslöshet. Påfallande ofta har Enhörning ersatt frånsidesbilden med en inskrift. Om han inte behövde tänka ut ett lämpligt motiv kunde medaljen snabbare komma ut på marknaden och därmed vara rykande aktuell. Intressant är Karl XIII:s valspråk. Alltifrån Gustav Vasa till Ulrika Eleonora och Fredrik I har valspråken i allmänhet ett religiöst innehåll. Ett av Gustav Vasas valspråk lydde: "Omnis potestas a Deo est", Erik XIV:s "Deus dat cui vult", Johan III:s "Deus protector noster" etc. Från och med Adolf Fredrik saknas det religiösa innehållet – med undan-

tag för Gustav IV Adolfs valspråk "Gud och folket" – och salus publica, folkets välfärd, blir det dominerande motivet. Karl XIII:s valspråk: Folkets väl min högsta lag – som förekommer på kastpenningen – är en direkt översättning av det antika, från Cicero härrörande uttrycket "Salus populi suprema lex", vilket flitigt utnyttjats i den statsrättsliga litteraturen.

*

Vad tyckte då den avsatte kungen Gustav IV Adolf om medaljerna till farbroderns kröning? Det finns faktiskt uppgifter i frågan. Sam Clason har utgivit en journal över den f d kungens fängelsetid på Gripsholm och har där medtagit ett avsnitt rörande kröningsmedaljerna: "Den 8 Juli. Stockholmsposten ankom middagstiden och medförde endast svenska tidningar, som överlämnades. Inga särdeles noveller voro att lämna Deras Majestäter, hvarefter likväl frågades. En af de sist slagne utkomne kröningsmedailler visades för Hans Maj:t af baron von Otter, som länge med mycken uppmärksamhet syntes beskåda den samma och yttrade flere gånger sig verkligen finna någon likhet med nu varande Hans Majestät Konungen och dess å denna medaille graverade bröstbild. Hennes Majestät Drottningen kunde ej finna minsta likhet däruti". Troligen var det kastpenningen som beskådades på Gripsholm.

Likhet eller ej, konstnären hade inte lång tid att arbeta med modellen. Till en början skulle Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien uppgöra förslag till kastpenningens utseende. Det var den tidigare riksantikvarien Gudmund Göran Adlerbeth som utarbetade förslag till bild och inskrift. Sedan Kungl. Maj:t gillat akademiens förslag, beordrades Kammarkollegium att vidtaga nödvändiga mått och steg för präglandet av medaljen. Att man frågade Enhörning är inte så märkligt, eftersom han hade rykte om sig att vara snabb med sina medaljbeställningar. Vi vet emellertid att han inte påbörjat arbetet den 19 juni, trots att hans arbete skulle vara färdigt till midsommardagen. Trots tidsbristen sökte inte Enhörning efter direkta förebilder utan gjorde istället ett eget förslag. Det var annars mycket vanligt bland konstnärer att låna från Sergels porträttmedaljonger. Resultatet blev ett konventionellt porträtt i låg relief.

Kammarkollegiet skulle även komma fram till hur många kastpenningar som det var brukligt att utkasta. Man gick därför tillbaka i tiden och kom då fram till följande resultat: Adolf Fredriks kröning 1751, 3 000 ex; Gustav III:s kröning 1772, 3 000 ex och Gustav IV Adolfs kröning 1800, 3 500 ex. Det ansågs lämpligt att hålla sig till 3 500 ex. Det beslutades också att samtliga underofficerare och meniga som var förlagda i Stockholm även

Kastpenningen till kröningen 1809 av Carl Enhörning, Hd 10. Foto: ATA.

skulle få var sitt exemplar av kastpenningen. Till förlagd militär personal räknades även besättningarna hörande till arméns flotta – sammanlagt 8 500 man. Ytterligare 106 ex uttogs extra. Kammarkollegiet blev oroligt då man märkte att räkningen blev mycket hög. Man försökte därför pruta, men fann att det endast var möjligt att minska Enhörnings arvode med 10 riksdaler specie.

Karl XIII var inte i bästa kondition. Därför ansågs det som lämpligt att processionen genom staden skulle vara så kort som möjligt. Man beslutade sig för följande väg: nedför Lejonbacken över Mynttorget, Riddarhustorget och Storkyrkobrinken till Storkyrkan. Det var alltså en gans-

ka kort sträcka för utkastandet av de 3 500 mynten. I kröningsceremoniet finns följande beskrivning: "En Konungens Räntmästare til Häst escorterad af Tjugofyra Man Rytteri med Befäl utkastar då det härtill slagne Kröningsmyntet då vägen tages från Kungl. Slottet, Kyrkobrinken utföre til Riddarhustorget, och derifrån Stora Nygatan, Skeppsbron och Slottsbacken uppföre".

Kröningsmynten från 1809 användes också som ett officiellt utmärkelse-tecken för utdelning till bondeståndets ledamöter. Det kan därför förekomma exemplar i guld med borrtat hål, ring och kedja. Ett sådant finns t ex i Nordiska museets samlingar.

En offerkälla i Helvetet

I södra och mellersta Sverige finns hälsokällor, heliga källor och offerkällor i nästan varje socken. Ibland har källorna fått namn efter helgon och sålunda blivit kristnade. Vattnet är ofta starkt järnhaltigt och avloppet brukar vara nordrinnande. Norr ansågs vara köldens, mörkrets och ondskans väderstreck. En dag på året hade källorna sin största kraft. I södra Sverige ägde detta rum på midsommaraftonen och i norr på trefaldighetsaftonen, och gränsen kan dras genom norra Östergötland, Närke och södra Värmland.

I Bergstena socken i Västergötland finns den mest bekanta offerkällan vid Lundagården. Detta namn leder omedelbart tanken till offerplats eller helig lund där man kan tänka sig att offer förrättades. Men följer man gårdens namn bakåt i tiden, finner man att platsen ännu i slutet på 1600-talet kallades för Helvetet. Som gårdsnamn betyder detta en plats långt i norr.

långt bortom ära, redlighet och byggen-skap. Kanske var det så att man offrade här långt in i kristen tid och att det var kyrkan som gav platsen dess namn.

Källan springer fram ur kanten av en liten rullstensås. Numera är källan mycket grund, men har troligen varit större. Som sig bör går avloppet ut i en nordrinnande bäck.

Midsommarafton var rätta tiden att besöka källan. Människor kom långväga ifrån för att få bot mot sjukdomar. Vattnet ansågs hjälpa mot sår, utslag, fallandesot mm. Bäst var att söka bot mellan klockan tolv och ett, och i varje fall före soluppgången.

En hel del mynt hamnade i källan. Men det var inte bara pengar som användes som offergåvor utan även hästskosöm, broddar, stål- och järnsaker, mässingsknappar och vad man kunde hitta på. Det berättas om en man som gick till källan för att plocka upp pengarna, men han blev alldeles full

Källor:

Clason, S., *Den kunglige fången på Grips-holm. Journal öfver Gustav IV Adolfs fångelse-tid och bref ur hans enskilda brevfveling*. Stockholm 1911, s. 86.

Dagligt Allehanda. Notis från den 29 juni 1809.

Hildebrand, B. E., *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer*. Vol. II, Stockholm 1875.

Lindgren, T., *Anteckningar om kastpenningar från och med drottning Kristinas kröning 1650. Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1947.

Lindgren, T., *Till kastpenningarnas historia. Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1971.

Normann, C-E., *Prästerskapet och det karolinska enväldet. Samlingar och studier till svenska kyrkans historia* 17, Lund 1948, s. 2f.

Rasmusson, N. L., *Kröningspenningar till bondeståndet. Till kastpenningens historia. Fataburen* 1940, s. 77-86.

Rasmusson, N. L., *Enhörning, Carl. Svenskt Konstnårs Lexikon*, II, Malmö 1953, s. 142.

Rasmusson, N. L., *Frumerie, Mauritz. Svenskt Konstnårs Lexikon*, II, Malmö 1953, s. 253f. □

av värkar. Hotet att plundraren skulle få alla krämpor de sjuka tvättat av sig i vattnet, skyddade offergåvorna långt fram i tiden. Artonhundratalet är traditionsupplösningens tid, och i slutet av århundradet tappade både äldre och yngre respekten för källan. Åtskilliga pojkar grävde i botten-slammet utan att få något ont. Vid ett tillfälle under 1880-talet tömdes källan på alla småmynt av barnen från Lundagård. Pga torkår var den lätt att tömma.

Idag finns ingen levande som minns, när vattnet hade helande kraft. IW

Mer att läsa om offerkällor:

Monica Golabiewski Lannby: *Ödetofta offerkällor. Barnabrunnarna och deras gåvor*. Växjö 1992. Pris 50 kr.

Kan beställas från Kulturspridarens förlag, Smålands museum, Box 102, 351 04 Växjö. Tel 0470-451 45.

Medaljen "1993 FLUGTEN OVER SUNDET OKT. 1943" utförd av Bent Jensen. Idé och layout Niels Nielsen och Preben Eriksen. Förminskad.

MEDALJNYTT

Flykten över Sundet

Under sommaren och hösten 1943 ökade det danska motståndet mot den tyska ockupationen av Danmark. Tyskland svarade med hårdare regim. Den befolkningsgrupp som framförallt hade anledning till oro var de danska judarna. Hittills hade man klarat sig från förföljelser m m, men under september 1943 kom signaler om att tyskarna planerade en massarrestering av samtliga judar. Det var den tyske ambassadtjänstemannen C. F. Duckwitz som uppsökte socialdemokraten Hans Hedtoft för att berätta om vad som var i görningen. Strax efter kunde de flesta danska judar, ca 7500, fly över Sundet till Sverige. Den dansk-judiska flyktens chockartade plötslighet hade lätt kunnat resultera i kaos, om inte de svenska myndigheterna ingripit på ett så effektivt sätt. Då flyktningbåtarna som sköttes av den hjältemodiga danska motståndsrörelsen under de dramatiska höstdagarna anlände till Sverige, aktiverades praktiskt taget alla judar i de skånska kuststäderna. De anländande

flyktingarna var mångdubbelt flera än Malmö mosaiska församlings medlemmar. Judiska hjälpbyråer upprättades längs den skånska kusten som ett komplement till den stora statliga verksamheten.

De flesta flyktingar fick arbetstillstånd i Sverige. En av dem som kom till Sverige var den tysk-judiske numismatikern Willy Schwabacher (1897-1972). Han tvingades lämna sitt hemland 1933 och efter några mellanspel i Grekland och Storbritannien hamnade han 1939 i Danmark som anställd vid Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Efter den tyska ockupationen blev hans tillvaro alltmer osäker. Han var en av alla dem som i oktober 1943 flydde över Sundet till Sverige i en fiskebåt. I Stockholm knöts han till Kungl. Myntkabinetet där han sedan verkade fram till sin pensionering 1963.

*

Med anledning av dessa dramatiska händelser har en medalj präglats i silver och guld. Medaljens konstnär är Bent Jensen. Storleken är 40 mm i diameter. Åtsidan visar en judisk familj på flykt till Sverige med fiskebåt-

ten "Margit" i bakgrunden. Frånsidan visar Holger Danske som sover i väntan på att hjälpa Danmark när det är i verklig nöd.

*

Den som önskar information om hur man beställer medaljen kan kontakta Niels Nielsen, Barløsevej 6, DK-2650 Hvidovre, Danmark.

IW

Rätta svar på frågesporten i nr 1 • 1994:

1. X (Svears sorg ökad)
2. 2 (20 kronor)
3. 1 (sämre malm)
4. 1 (rdr riksgälds)
5. 2 (1686)
6. 1 (E. Erhardt)
7. 1 (O. Roty)
8. 2 (1576)
9. 2 (Fredrik Adolf)
10. 2 (Sigismund)
11. X (Leipzig)
12. X (1971)
13. 1 (5 mark)

Privat utgivning av medalj till 150-årsjubileet dedicerad Berlins Numismatiska Förening e.V., grundad 1843

Denna medalj tillägnar jag 150-årsjubileet av bildandet av Numismatiska Föreningen e.V. i Berlin, grundad 1843. Den är den tredje äldsta numismatiska föreningen efter Londons (1836) och Bryssels (1841). På medaljens *åtsida* i omskriften är namnen på dem som varit föreningens ordförande med avslutad tjänstperiod angivna kring en bild tagen från reversen till en preussisk ordenstaler från 1710; närmast utanför denna den cirkelformade dedikationen. Av ordförandena är följande kända numismatiker nämnda: H. DANNENBERG (Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit, Berlin 1876-1905), F. FRIEDENSBURG (pars pro toto: Schlesiens neuere Münzgeschichte, Breslau 1899) samt Emil BAHRFELDT (Das Münzwesen der Mark Brandenburg . . . , 3 band, Halle, Berlin 1889-1913), dessutom Tassilo HOFFMAN (Jacob Abraham och Abraham Abrahamson, 55 Jahre Berliner Medaillenkunst 1755-1810, Frankfurt 1927). Även personligheter i det offentliga livet har tjänat förbundet som t. ex. generalen för infanteriet Friedrich Wilhelm Paul Nikolaus Fürst RADZI-WILL, sist chef för ingenjör- och pionjärförbundet och 1:e generalinspektör för fästningarna, med sin samling av polska mynt, kammarherre Adolf von RAUCH och Landesgeschäftsführer des Landesverbandes Berlin für Tyska Röda Korsets landsförbund i Berlin, H. C. STAMM. De här ej nämnda ordförandena är med sina bemödande om numismatiken därför inte ringaktade och ingalunda bortglömda.

Ordenstalerens frånsida från 1710 är enligt signaturen C S utförd av Christoph STRICKER, som redan 1675 var verksam vid kurfurstliga berlinska myntverket (död 1715). Ordenskedjan är stiliserad, jfr med

Åtsida till medaljen från år 1700. Förminskad.

originalet på bilden här nedan. Reproduktionen av medaljen är graverad efter en galvanokopia av en stämpelvariant, där de ringformade länkarna framtonar särskilt tydligt.

Medaljens från myntet hämtade mittfält anger ett dubbelt förhållande till samhället: Den förste ordföranden, furst Wilhelm RADZI-WILL, bar Svarta Örns Orden med valspråket: "suum cuique", den förste preussiske kungens motto, som samtidigt utgör en princip, utan vilken en fruktbart vetenskaplig verksamhet knappast hade varit möjlig.

Frånsidan motsvarar reversen på den av Raimund FALTZ ("R F": född 1658 i Stockholm, sedan 1690 även verksam hos kurfursten av Brandenburg, död 1703) år 1700 präglade minnesmedaljen vid ingån-

gen till ett nytt århundrade med anledning av utvidgningen av residensstaden Berlin.

Valet av frånsida till årsdagen av grundandet av Numismatiska Föreningen i Berlin den 22 december 1843 har även en symbolisk betydelse: sammanfogandet av Berlins östra och västra delar liksom även – långt senare – stadens funktion som hela Tysklands huvudstad, något som motsvarar de kulturella och förvaltningsmässiga krav, som kurfurst Fredrik III – från 1701 kung Fredrik I av Preussen – ställde inför, efter att ha kunnat åtnjuta den politiska konsolidering som åstadkommit av hans företrädare Fredrik Wilhelm, den store kurfursten.

Australien

I Australien har en ny sedel i valören 10 dollar börjat ges ut. Den har följande utseende:

En partiell avbildning av ordenskedjan till den höga orden, Svarta Örnen, tagen från: M. GRITZNER: *Handbuch der Ritter- und Verdienstorden aller Kulturstaaten der Welt innerhalb des XIX. Jahrhunderts.* Leipzig 1893, s. 353, fig. 423.

Utgivaren tackar medarbetarna vid Myntverket i Berlin för deras alltid välvilliga tillmötesgående; utan dem hade i myntverket utnyttjandet av "Stadsplan"-sidan inte varit möjlig. För en galvano av framsidan av ordenstälern från 1710 står utgivaren i särskild tacksamhetsskuld till Dresdens myntkabinett och dess direktör Dr. Arnold. För tålmod vid samtal och utförandet av önskemålen tackas medaljören. Medlemmarna av Numismatiska Föreningen i Berlin, som understött utgivaren och alla de som stått vid hans sida med råd, är han stort tack skyldig.

*

Medaljen (65 mm) finns i två utföranden:

Silver: (999/1000, ca 93,3 g) 70 st
Tombak (antikfärgad): 130 st
Idégivare/utförd av: Günter Ollenburg
Modeller: Bodo Broschat/G. Ollenburg
Medaljgravör: Bodo Broschat
Präglad av: Myntverket i Berlin

Finns ej i handeln. Kan endast beställas från: Ingrid OLLENBURG,
Teltower Damm 210,
D-14167 BERLIN
Tel.: 030-815 42 43.

Pris: Medalj i silver DM 99.-
Medalj i tombak (kopparlegering) DM 48.-

Varje medalj i etui med en utförlig beskrivning. Tillägg för porto (inom landet DM 11.- resp. DM 7.-; utlandet: DM 16.- resp. DM 12.-).

Günter Ollenburg, Berlin
(översatt av Maj Jarl,
redigerad av Lars O. Lagerqvist)

10 dollar, Australien, utgiven från 1 november 1993

- Storlek: 137 × 65 mm
- Färg, framsida: Blå, grön, gul
baksida: Blå, gul, grön
- Vattenmärke: Saknas
- Microskrift: Mitt på sedeln på fram- och baksida finns text i microskrift. På vissa återkommande rader finns orden "TEN DOLLARS".
- Fluorescens: På framsidan framträder ett ca 4 cm brett fält i grön färg. På baksidan framträder sedelnumren i blå färg.

Obs! Sedeln är gjord av plast.

I nedre högra hörnet finns en transparent yta med ett vindhjul i mitten. IW

*Klang i dukaten, sa gardisten,
slog tre styver i krogdisken.*

(Östergötland)

UTSTÄLLNINGAR

Gustav IV Adolf i Schweiz

1993 var ett Sverige-Schweiz-år som firades med utställningar och andra evenemang. Det är nog ingen överdrift om man konstaterar, att "året" uppmärksammades mera i Schweiz än hos oss. En del av förtjänsten ligger hos SNF-medlemmen Julius Hagander, Basel. Förutom egna initiativ – varom mera nedan – har han hjälpt till med den fina Milles-utställningen och mycket annat som ägt rum under 1993.

Julius Hagander är en entusiastisk samlare av svenska riksdaler- och guldmynnt från Gustav Vasa och framåt. Som bekant avled vår avsatte och landsflyktige kung Gustav IV Adolf 1837 i Schweiz, närmare bestämt i S:t Gallen. Tidigare hade han bott några år i Basel. Hagander tog därför initiativ till en numismatisk utställning: *Gustav IV. Adolf König von Schweden (1778-1837)*, som främst byggde på mynt ur hans egen samling. Den var emellertid mera än så – bilder ur kungens liv i landsflykt, en samtida svensk uniform med dekorationer (blå "För tapperhet i fält"), en medaljstamp (utlånad av Kungl Myntkabinettet) och flera dokument, bl a abdikationsakten 1809 ("Avskedsbrev till det Svenska Folket", som man kunde få i restryck på svenska och tyska) och medborgarbrevet från Basel.

Utställningen var anordnad i samarbete med Schweizerischer Bankverein i Basel och S:t Gallen. Till öppnandet

Entrén till Gustav IV Adolf-utställningen i S:t Gallen, hösten 1993. Foto: Ulf Nordlind.

utgavs också ett 4-sidigt häfte med information om myntpräglingen i Sverige 1792-1809, guld från Dalarna och Adelfors, myntorter och myntgravörer m m, en tabellarisk översikt samt en förteckning över utställda mynt (även lägre nominaler). Som jämförelse visades samtida schweiziska mynt från just Basel och S:t Gallen.

Utställningen öppnades i början av hösten i Basel av ambassadör Jan Mårtenson och överfördes sedan till S:t Gallen. Banklokalen där den visades ligger lämpligt nog mitt emot den plats där det världshuset befann sig, i vilket exkungen framlevde sina sista år

– under namnet "överste G. A. Gustafsson" – och där han också avled 1837. Vårdshuset är rivet men en minnessten på väggen till det där uppförda varuhuset erinrar om händelsen.

Till invigningen den 15 november hade Julius Hagander haft vänligheten inbjuda notisförfattarna – Lars O. Lagerqvist och Ulf Nordlind, för att avslöja de föga hemliga signaturerna nedan. Dessutom anlände Herman Lindqvist från Paris med två representanter för Göteborgs TV för att ta del av expositionen och en del annat desslikes, inför planerade TV-program. Det var ambassadrådet Göran Wallin

Mera om de nya svenska sedlarna

Författaren har några kompletteringar till artikeln i SNT 8 • 93 s. 221. Det är osäkert om 500 kr från 1980-talet finns med pos-nr 01-02. Min uppgift i den tidigare artikeln byggde enbart på antaganden. Ytterligare några nya pos-nr har lagts till nedan.

Positionsnummer finns med säkerhet enligt följande för vanliga sedlar utan stjärna:

20 kr 1990-talet	pos-nr 33-64
100 kr 1980-talet	pos-nr 01-32
500 kr 1980-talet	pos-nr 03-28
500 kr 1990-talet	pos-nr 29-56

Jag har även undersökt den fjärde siffran i sedelnumret, som skulle kunna

kallas serienummer jämförbart med äldre sedlars seriebokstav. Det visar sig att alla siffror 0-9 inte används beroende på mängden tillverkade sedlar. Följande serienummer finns:

20 kr 1991	0, 1, 2, 3, 4
100 kr 1986	0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8
100 kr 1987	0, 1, 2, 3, 4, 5
100 kr 1988	0, 1, 2, 3
500 kr 1985	0 (osäkert)
500 kr 1986	1 (osäkert)
500 kr 1989	0, 1
500 kr 1991	1
500 kr 1992	0, 1

Den blå 500-kronorssedeln från 1985-1986 är undersökt i ett otillräckligt

antal exemplar (kanske någon av läsarna vet mera). Det anmärkningsvärda är att 500 kr 1991 inte hittats med serienummer 0 trots att ca 20 exemplar undersökts. 1000 kr 1989 finns åtminstone med serienummer 3 och 4.

Jag har även undersökt den femte siffran i sedelnumret. Alla siffror 0-9 verkar användas vilket är en nyhet jämfört med äldre sedlar som aldrig använder 900 000-talet utom för stjärnmärkta sedlar från år 1963. Senare stjärnmärkta sedlar ur 1965 års sedelserie använder inte siffran nio.

Jan Alexandersson

I Gustav IV Adolf-utställningen i S:t Gallen, från vänster Evert Ralph (Göteborgs TV), Julius Hagander, Basel, initiativtagare till utställningen, Herman Lindqvist, Jessika Fjelkegård (Göteborgs TV) och Lars O. Lagerqvist. Foto: Ulf Nordlind.

från vår ambassad i Bern som öppnade utställningen vid en mottagning på kvällen efter ett anförande av Julius Hagander (även på perfekt schweizerdötsch). Till utflykterna innan hörde en tur till Basel, där det hus exkungen bebodde ännu finns kvar, och till den reformerta kyrkan i S:t Gallen där den avlidne exkungens kista stod innan den hämtades av sonen, prinsen av Vasa – först 1884 kom den till Rid-darholmskyrkan tillsammans med sonens (avlidne 1877) och en liten sonson, död 1832 blott några dagar gammal. Denna kyrka kallas i litteraturen

för S:t Magnus, men heter på platsen S:t Mangel.

Det bör också nämnas, att Hagander ordnat en förnämlig "fönsterutställning" med tio monterlådor, som behandlar det moderna Sverige – turism, industri m m – och som turnerar i Schweiz fram till våren 1994; den visas i bankfönster på ett tiotal platser. Myntutställningen har emellertid, när detta tryckes, upphört. Bilderna härinvid och den lilla trycksaken vill erinra om denna fina insats för kännedomen om vårt land och om ett säreget människoöde.

Efter ett par intensiva dagar i Basel och S:t Gallen fick notisförfattarna följa med Julius Hagander till Vaduz i Liechtenstein, där han drivit en fabrik i många år. Här besåg vi det lilla furstendömetets museisamlingar, tillfälligt utlokaliserade till stadens utkanter under det att museibygnaden repareras, och särskilt den intressanta myntskatt från högmedeltiden som påträffades för en del år sedan i Vaduz. Till sist fick vi genom nådigt tillstånd en visning av furstens privata konstsamlingar, inräknat mynt och medaljer, uppe i det medeltida slottet. Det var en verklig upplevelse!

LLI/UN

Betalkort

Under rubriken "Utan mynt i Dronningens by" har Ny Teknik-Teknisk Tidskrift (1993:49) infört följande notis:

Betalkort istället för mynt har introducerats i Köpenhamn. Det är telefonbolaget KTAS som säljer Danmøntkortet för 100 danska kronor. Kortet kan än så länge användas i 200 telefonboxar, 10 parkeringsautomater och 10 tidningsautomater i centrala Köpenhamn. Fler användningsmöjligheter utlovas efter årsskiftet.

Danmøntkortet, som slängs när pengarna är slut, har under ett år provats med framgång i staden Næstved på Själland. □

Medalj. En Fransk soldat såg att en Preussisk soldat bar i knapphålet en af metall slagen skådepenning öfver fälttågen 1813 och 14, och frågade hvad medaljen hade att betyda? "Den är slagen till minne af det se-gerrika fälttåget emot Napoleon, för dem, som deltagit deri, och är gjuten af metallen utaf de från honom tagne kanoner." – "En lycka för oss," svarade Fransmannen, "att Napoleon icke fick ett dylikt infall i lyckans dagar, ty annars hade hvar och en af oss måst släpa på en hel kanon i knapphålet."

– Under Napoleons vistande i Moskau lät han pregla medaljer; på framsidan syntes hans bröstbild, på fransidan läste man följande ord, omgifna af skyar och strålar: "Himlen är din, jorden min." Napoleon skickade några af dessa medaljer till guvernören i Orenburg jemte en skrifvelse, i hvilken han ville börja underhandlingar med honom. I stället för svar återfick han en af medaljerna, på hvilken guvernören under inskriften ristat följande ord: "Ryggen är din, knutpiskan min."

Ur P G Bergs Anekdot-Lexikon

Finn Grandt-Nielsen: Danske Billetter. Lokale nødpengsedler fra Napoleonskrigenes tid 1807-16, Danmark, Hertugdømmerne og Færøerne.

Utgiven av Dansk Numismatisk Forening og Odense Bys Museer, Fynske studier 16, 1993, 328 sid., rikt illustr., A4-format. Pris: DKK 350,-. ISBN 87-87162-48-2. Boken kan beställas genom betalning på danskt postgirokonto 342-2100 (Dansk Numismatisk forenings Jubilæumskonto).

De danska småsedlarna från krigs- och krisperioden 1807-16 har alltid varit ett svåröverskådligt område. Dessa lokala nödsedlar har nu beskrivits i ett omfattande verk av museimannen Finn Grandt-Nielsen vid Odense Bys Museer. Medtagna i boken finns 564 olika sedlar från 130 orter. Vid jämförelse med t ex A. Platbarzdis arbete om de svenska privatbanksedlarna från 1800-talet, omfattar dessa ca 600 olika sedlar från endast 31 banker. Finn Grandt-Nielsens är betydligt svårare att genomföra än att beskriva de svenska sedlarna. De danska nödsedlarna är oftast utgivna av lokala köpmän, vars verksamhet och öden idag är svåra att utreda. Svårighetsmässigt kan man jämföra dem med de svenska valutesedlarna från 1760-talet.

Under en period som inramas av förlusten av den danska flottan 1807 och statsbankrutten 1813 lät Kurantbanken trycka stora mängder sedlar. Detta medförde ett allvarligt kursfall på danska sedlar i förhållande till utländska valutor. De danska mynten behöll däremot sitt värde. Mynten sparades och hamstrades för att sedan nedsmältas och exporterades. Detta medförde stor brist på skiljemynt. För att täcka behovet tvingades staten från 1809-10 att framställa mängder av småsedlar i låga valörer. Fram till 1820 hade man tryckt 32 miljoner sedlar. Statens insatser räckte inte. Vanliga danska borgare började utge egna sedlar. Först kunde det vara handskrivna papper. Snart började nödsedlar, som tryckts hos boktryckare och tidningsutgivare, dyka

Riksbankens broschyrer om mynt

Riksbanken har gett ut ett antal broschyrer i flerfärgstryck om nya ordinarie mynt och jubileumsmynt. Även dessa broschyrer kan vara värda att samla tillsammans med mynten. Broschyrerna beskriver utförligt motiven på båda sidorna av mynten. Följande olika broschyrer finns:

1. Svenska sedlar och mynt/Swedish notes and coins 1992 (8 sidor). Beskriver alla nu giltiga sedlar samt alla av Carl XVI Gustafs giltiga ordinarie mynt.

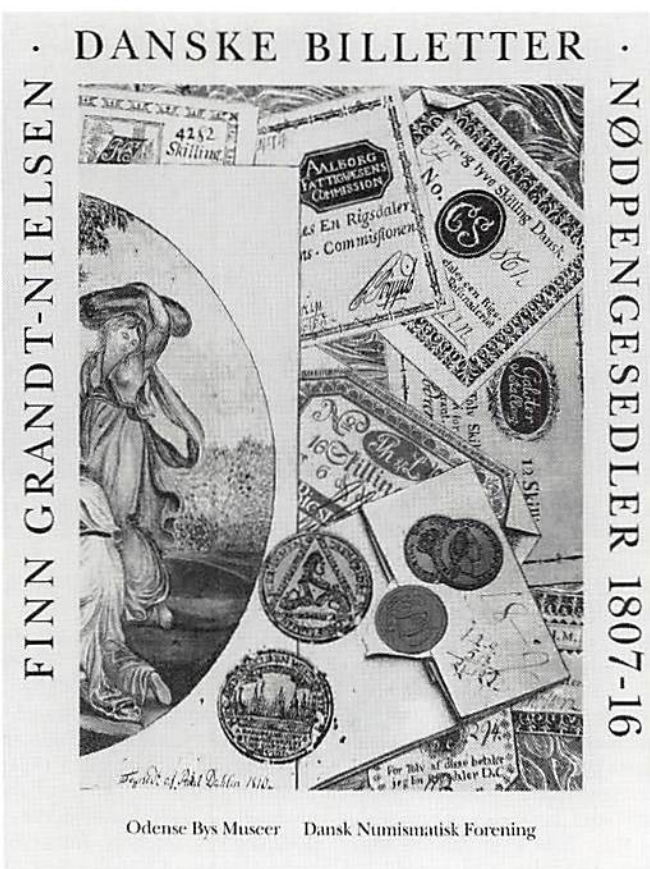
upp i stora mängder. Till en början förbjöds alla privata initiativ, men i januari 1809 gav myndigheterna upp. Efter olika turer förbjöds till slut sedelutgivningen 1816.

Alla här behandlade sedlar är ordnade geografiskt och är insatta i lokalhistoriska sammanhang. Flera av sedelutgivarna finns avbildade i boken. Detta medför att

nödsedlarna får en mer personlig bakgrund. Ett fylligt namnregister över utställare, boktryckare m fl gör det lätt att hitta i den omfattande boken. Litteraturförteckningen är väl genomarbetad.

Anmälaren kan endast rekommendera alla sedelintresserade att läsa och använda detta nya standardverk.

JW

Testimonia Numaria. Greek and Latin Texts concerning Ancient Greek Coinage. Vol. I: Texts and Translations. John R. Melville Jones. Spink & Son, Ltd., London 1993. ISBN 0 907605 40 0. 544 s inb. Distribueras av förlaget. GBP 40:60 + 6:00 porto.

Boktiteln sammanfattar koncist det boken handlar om. Sammanlagt redovisas 927 citat med den grekiska eller latinska originalversionen på den vänstra sidan av ett uppslag och den engelska översättningen på den högra. Varje citat är försett med en inledande rubrikartad beskrivning av innehållet. Detta överskådliga arrangemang gör boken lättläst.

Det finns många tänkbara sätt att arrangera citaten, som tidsmässigt sträcker sig från Iliaden till Isodor av Sevilla. Författaren har valt ämnesområden för sin indelning. De förtjänar att räknas upp, eftersom de närmare belyser innehållet. Kapitlen handlar således om: antika autorers uttalanden om de grekiska myntens natur och ursprung; myntens föregångare; dokument beträffande den atenska myntpräglingen; förteckningar av mynt från Aten och Attika; inskriptioner från Delfi och Fokis; utdrag ur inventarieförteckningen av de de-

liska tempen; präglingen vid olika grekiska myntorter; av kungar präglade mynt; myntprägling och med präglingen befattade personer; förfälskningar och annan dubiös hantering; myntskatter och depositioner; penningväxlare och myntprovare; vikter och valörer; ett urval ur Onomasticon av Julius Pollux; ett urval ur lexikograferna; persiska mynt; smått och gott samt tillägg. Varje kapitel föregås av en kort översikt.

Denna volym är den första av två. Den andra, vars utgivningsår ännu ej fastställts, anges innehålla en kommentar till första volymen och ett antal korta essäer. Efter som föreliggande volym så att säga presenterar ett naket material – ett mycket talande material – borde en rättvisande recension egentligen avvakta publiceringen av den kompletterande volymen. Recensenten tycker dock att det vore fel att göra så just i det här fallet. Materialet har nämligen i sig ett stort värde och kan avnjutas till betydande del med god behållning även utan kommentar. Dessutom är det föredömligt presenterat.

Boken har ingen föregångare. Den verkar innehålla alla de mera kända texterna, som man återfinner här och där – ofta i något korrumperad form – i den numis-

matiska litteraturen. Dessutom innehåller den ett stort antal texter, som torde vara svåra att spåra upp, när man inte på förhand känner till deras existens. Den utlovade andra volymen emottogs således med spänning.

Som smakprov lämnas citat nr 533 ur Euripides *Medea*, där huvudpersonen förebrår Jason hans illojalitet:

O Zeus! För att visa om guld förfälskats gav du människorna klara tecken. Men varför finns, då den gudlöse skälmen skall kännas igen, ingen stamp*) på hans kropp?

Melville Jones har utan tvekan skapat ett verk av bestående värde, som borde finnas i varje numismatiskt forskningsbibliotek och som dessutom även kommer att göra den intresserade amatören glad och ännu mer intresserad. Det typografiska utförandet är smakfullt och gediget.

Gerhard Miksche

*) gr *charakter* = även myntbilden, det som ger myntet dess "karaktär".

"Ordensällskap" m fl (3)

6) (avschnitt 2) Association "Symboles & Traditions"; secrétaire général: Monsieur J. Simon, 85-87 rue Saint Maur, F-75011 Paris. – Se vidare SNT 1/1992 s 19.

7-8) Se föreg. artikel.

9) Ribbon Branch – The Orders and Medals Research Society (= nr 1 i SNT 2/1991:41) konstituerades med egen styrelse i juli 1985, men redan i juni 1974 hade med OMRS-styrelsens godkännande upptagits verksamhet i en "Medal Ribbon Collectors Section" inom huvudsällskapet. Sedan verksamhetsåret 1991/92 upptages en särskild årsavgift på 5£ till avdelningen, som anordnar egna varannanmånadsmöten i London och nämnda år utgav fyra *Newsletters* samt supplement nr 4 och 5 och "Ribbons of Peoples Republic of Poland 1944-1989" och "Battle Streamers of the United States", ävensom två listor över nya band och bidrog till tryckningen av Dave Parsons, *Medal Ribbons of the Federation of Malaysia* (33 sidor). En Ribbon Supply Service står till bandsamlarnas tjänst. Sekreterarens adress: Mr John A. Crosby, J.P., 18, Cunningham Rise, North Weald, Essex, CM16 6JR, England.

10) Miniatures Branch – O.M.R.S. bildades formellt den 31 maj 1986 och arrangerar även sina specialmöten i National Army Museum i London. Dess *Broadsheet* framhålls vara av särskilt intresse för medlemmar utomlands. Sekreterarens adress: Mr Roger Colbourne, 6, Cranmer Lodge, Portesbery Road, Camberley, Surrey, GU15 3TF, England.

11) The Life Saving Awards Research Society; subskriptionen för nu aktuella nr 16-18 (-juli 1993) har för utländska medlemmar höjts till £9. Obs. den nya adressen för the Treasurer: Mr John W. Wilson, 9, Kerria Way, West End, Woking, Surrey, GU24 9XA, England. – Se vidare notis i SNT 2/1991:43 (jfr SNT 8/1992:199 och 208).

12) *Spink Numismatic Circular* utgives såsom månadsmagasin med katalog över salubjudna mynt, medaljer, ordnar, sedlar och böcker av den gamla välkända firman – bli ordenstillverkare – Spink & Son Ltd, 5, 6 & 7 King Street, St. James's, London SW1Y 6QS. Årsprenumerationen för 10 nummer (ej januari och augusti) kostar £10 för Europa. Årgång 1992 är volym C (=100). Tidskriften innehåller värdefulla numismatiska och ordenshistoriska originalartiklar, inom vilka områden företaget även har en omfattande bokutgivning. *Spinks About those coins – A catalogue of books on numismatics* erhålles gratis.

13) *Hamilton's Coin & Medal Despatch*, som utgives av mynthandeln A. D. Hamilton & Co. Ltd., 7, St. Vincent Place, Glasgow G1 2DW, Skottland, har visserligen under senare år återtagit karaktären av ren försäljningskatalog, men bör likväl uppmärksammas. Under de tidigare redaktörerna Russell J. Malloch (1978-3/1982) och Michael Sher (5/1982-1988) kom detta organ att innehålla information av oskattbart värde för forskaren, bli fullständiga listor över mottagare av brittiska tapperhets-

Jfr SNT 2 · 91 s. 41 och 1 · 92 s. 19

utmärkelser (9 avsnitt, "Gallantry and distinguished service in the 20th Century", nr 3/1978-3/1981), Arctic Medal (5/82-3/84) och Polar Medal (1/85-2/88). B. G. Faulconbridge presenterar i ett antal artiklar utmärkelsetecken i Fjärran Östern. Reviderade avsnitt ur "Medals and decorations of the British army and navy" (1897) av J. H. Mayo inflöto i nr 2/78-2/79. Redaktören Malloch själv bidrog med grundlärda artiklar om bl.a Order of Merit (nr 1/79), ävensom det tyvärr oavslutade "The Register of Knighthood" (A-H) i nr 1/81-2/82) med inhemska innehavare av högre brittiska ordnar. Det sista textbidraget inflöt i nr 2/88.

14) Srpsko društvo za xeraldiku, gjenjealologiju, faljeristiku i vjeksilologiju "bjeli orao" (*Serbian society for heraldry, genealogy, phaleristics & vexilology* "White Eagle") bildades i Belgrad 1991 och hade enligt det i december 1992 utsända Informacije društva (*Society Information*), elstaterad maskinskrift i A4 i 30 exemplar, 19 ordinarie och tre extraordinarie medlemmar, varav en i Danmark. Ordförande är Dipl. Ing. Arch. Dragomir M. Acović (se SNT 7/1991:157), 7, Nevesinjska, YU-11000 Belgrad, tillika medredaktör för informationsbladet, som konstnärligt präglas av dennes drivna ritstift och pensel. Bland bidragen märkas en förteckning över balkanordnar i Smithsonian Foundation i Washington DC och kungliga jugoslaviska medaljdiplom. I förordet antydas de svårigheter som f.n även drabba sällskapet.

L. P-n

Fråga:

I en affär i branschen "Antikt" fann jag det medaljliknande föremål som återges i illustrationen ovan. "Medaljen" torde vara gjord i bly, diam 61 mm, tjocklek (vid kanten) 7 mm, vikt 320 g. Överst på *åtsidan* är något skrivet men det är svårsläst – förmodligen grekiska bokstäver. *Frånsidans* text upptar tre ord: det första är skrivet på

grekiska och läses så som det anges med latinska bokstäver på rad två. Det grekiska ordet betyder "lugn"; den tredje raden är alltså en svensk översättning. En egendomlighet är att bokstaven "o" i rad två är större än övriga bokstäver i raden. Det kvadratiska märket på frånsidan kan beskrivas som fyra rätvinkliga trianglar ordnade

som hörn i en kvadrat; denna har en lodrät mittlinje och längs en tänkt vågrät mittlinje finns i högra delen tre fördjupningar.

Det svenska ordet "lugn" antyder att "medaljen" tillverkats i Sverige. För vad ändamål? Jag vore tacksam för vägledning.

Erik Reuterswärd

Dansk – franska ordensrelationer

Ordenshistorisk Selskab har i samband med de senaste årens statsbesök i Köpenhamn anordnat små utställningar över vederbörande lands ordnar och även utgivit vissa småskrifter därom.¹ Idén upptogs av det danska ordenskapitlet i samband med den franske presidenten Mitterrands statsbesök i Danmark april 1982. Utställningen, på Rosenborgs slott i Köpenhamn, avslutades visserligen den 31 maj efter fem veckor, men den av ordenshistoriografen professor Tage Kaarsted redigerade katalogen, *Æreslegionen og Dannebrogordenen* är av bestående värde. Efter ett förord av den danske ordenskanslern är de viktigaste bidragen av chefen för Hederslegionens museum i Paris Madame

Claude Ducourtial-Rey ("Hederslegionen"), professor Kaarsted ("De danska riddarordnarna") och dåvarande amanuensen vid Åbo landskapsmuseum fil. mag. Tom Bergroth ("Dannebrogordens utvidgning 1808 med Hederslegionen såsom förebild") – texterna är parallellt på franska och danska samt rikt illustrerade, huvudsakligen med färgbilder. En utförlig, kommenterande katalog avslutar det 94 sidor omfattande arbetet. Av svenskt intresse är en reproduktion av marskalk Bernadottes furstevapen i Elefantordens riddarbok hos ordenskapitlet (s. 71), som tydligt visar att Pontecorvo-vapnet (NB! Ej "ätten Bernadottes vapen") i vår nyantagna lag om Sveriges riksvapen (SFS 1982: 268) är missuppfattat: bron skall vara böjd! Vår senare konung Karl XIV Johans intresse för de

danska ordnarna (han ville även bära Dannebrogordenen fastän han såsom utlänning fått Elefantorden direkt!) relateras på s. 65-6. Missriktat är att för Hederslegionens tillkomst datera enbart enligt revolutionskalendern, vars säregna månadsnamn rentav översätts till danska ("engmånad, blomstermånad, höstmånad"), men ej till vedertagen datering! Närmast självutplånande verkar det, att såsom professor Kaarsted på s. 46, beteckna den drygt 130 år äldre Dannebrogordenen såsom en dotter till Hederslegionen! Boken kan erhållas genom Nordisk Bokhandel, Østergade 16, DK-1100 Köbenhavn K, till ett pris av Dkr 50:– plus porto mm. L. P-n

¹Bl. a. *Udstilling af britiske ordener og medailler*, maj 1979, 60 sidor dansk och engelsk text, ill., delvis i färg.

AUKTIONER

SVENSKA

- April 9-10 Stockholm, B. Ahlström
21 Stockholm, SNF
(endast medlemmar)

UTLÄNDSKA

- Mars 1 Basel, Münzen und Medallien
2 London, Spink
3-4 München, Partin Bank
5 Helsingfors, Holmasto
7-8 Wien, Dorotheum
9-11 Osnabrück, Künker
12 Köln, H.J. Knopek
18 Kiel, Oldensburg
23-24 Sydney, Spink
24-26 New York, Bowers & Merena
25-26 Leipzig, H. Höhn
26 Oslo, Oslo Mynthandel
29 London, Spink
- April 11-12 Maastricht, van der Dussen
12-13 Zürich, Spink Taisei
13 London, Spink
13-15 Köln, Münz Zentrum
15-16 Chicago, Ponerio
16 Köln, H.J. Knopek
18-19 Köln, Kölner Münzkabinett
19-22 Paris, Crédit de la Bourse
23 Bryssel, Elsen
25-26 Zürich, Sternberg
27-29 Frankfurt, Peus
30 Berlin, Berliner Münzauktion
- Maj 2 (forts.) Frankfurt, Peus
3 Wien, Dorotheum
4-7 München, Hirsch
7 Köln, H.J. Knopek
7 Helsingfors, Holmasto
9-11 Frankfurt, Frankfurter Münzhandlung
16-17 Zürich, Leu Numismatik
27-28 Los Angeles, Bowers & Merena
28 Köln, H.J. Knopek
29-31 Long Beach, Superior

MÄSSOR

SVENSKA

- April 23-24 Helsingborg, FRIMYNT 94

UTLÄNDSKA

- Maj 19-24 Paris, IAPN General Assembly
Juli 27-31 Detroit, 103rd ANA Convention

De som önskar tillkännage kommande auktioner eller mässor i auktionsskalendern ombedes kontakta redaktionen, Kjell Holmberg.

FÖRENINGAR

Göteborgs Numismatiska Förening och Gunnar Holsts Stiftelse för Numismatik anordnar gästföreläsningar under 1994:

- 14/3 kl 19 *Majvor Östergren: Om forskning med myntfynd och metalldetektor i gotländsk vikingatida bebyggelse.* Hvitfeldtska gymnasiets elevmatsal. Molinsg 6 (G Holst-föreläsning).
- 11/4 kl 18.30 *Peter Berghaus: Antikens fortlevande under medeltiden – myntens vittnesbörd.* GNFs månadsmöte. Traktören.
- 13/4 kl 19 *Peter Berghaus: Rom och Indien – vad myntfynden berättar.* V Hamng 3 (samarb med Klassiska Föreningen).
- 12/9 kl 18.30 *Martin Price, London: In the footsteps of Alexander the Great – currency for an empire.* GNFs månadsmöte. Traktören.
- 13/9 kl 19 *Dr Martin Price: Money in the Bible.* Haga församlingshem, Haga Kyrkog 30.

Numismatiska Klubben i Uppsala

- 22/3 kl 19 Årsmöte och föredrag av Bertel Tingström.
19/4 kl 19 (Datum ej exakt bestämt). Klubbmöte med föredrag.

Lokal för dessa möten är ännu ej bestämd – klubbmedlemmar får skriftlig kallelse. Information om klubbens verksamhet fås från sekr Jan Karlsson tel 018-54 83 42 eller ordf Harald Nilsson tel 08-783 94 23.

Örebro Numismatiska Förening har möten med föredrag och andra aktiviteter, årsmöte 23/3, 20/4, 28/9, 26/10, 16/11 i Moderata Samlingspartiets lokal, Järntorgsg 3, Örebro. I maj genomförs en resa till Avesta myntmuseum. Upplysningar: P. Anders G. Hagström tel. 019-24 60 97.

Förenings- meddelanden

*inför t.ex. föredrag, möten
och auktioner
sändes till redaktionen
senast den 1:a i månaden
före utgivning.*

BYTESKONTAKT

Yves Tossings

4 Rue Franche Garenne
B-4601 ARGENTEAO
Belgien

önskar byta
aktiebrev från gruv- och
bergverks hanteringen.

BYTESKONTAKT

Gennaro Esposito

Via Tribunali 381
80138 Napoli
Italien

samlar på gamla
och nya sedlar och vill få
byteskontakter i Sverige.

BYTESKONTAKT

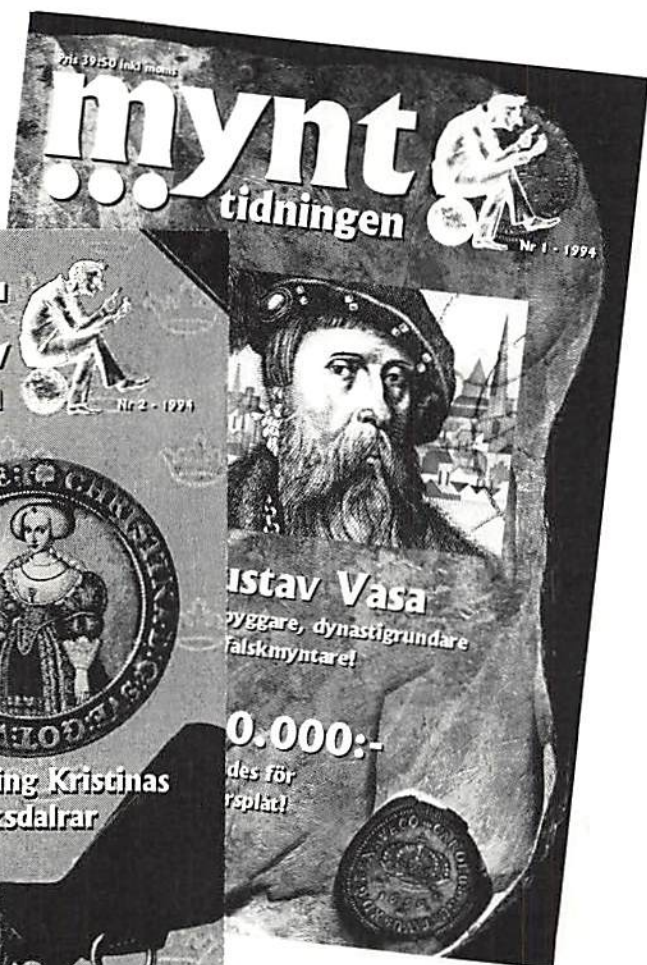
Milo Manara

Via Broggia 3
80135 Napoli
Italien

samlar på gamla
och nya sedlar och vill få
byteskontakter i Sverige.

Nummer
2

finns nu i handeln!

Prenumerera! -250 sidor för lika många kronor!
Sju fullmatade nummer - massor av bilder - i färg!

Lösnummer köper Du hos Din
mynthandlare. Pris 39:50.

Prenumererar gör Du genom att
sätta in Kr 250:- på postgiro

482 06 15 - 5.

myntinformatören, Stureplatsen 1, 411 39 Göteborg. Tel & Fax 031-18 39 60.